

ZMIANY DEMOGRAFICZNE NA ROSYJSKIEJ SYBERII I DALEKIM WSCHODZIE W LATACH 1989–2010

Rosyjska Syberia i Daleki Wschód, pomimo imponującego obszaru, stanowią słabo zaludnione i nie do końca wykorzystane gospodarczo zaplecze surowcowe Federacji Rosyjskiej, a wcześniej ZSRR.

Syberia w ujęciu historycznym i w najszerszych granicach geograficznych u schyłku imperium Romanowów obejmowała całe azjatyckie terytorium Rosji, z wyłączeniem Zakaukazia, Obwodu Zakaspijskiego i Turkiestanu¹. Zatem Syberią nazywano azjatyckie terytorium Rosji położone na wschód od Uralu i ciągnące się aż do Oceanu Spokojnego, w tym także obecny rosyjski Daleki Wschód oraz północno-wschodnią część dzisiejszego Kazachstanu. Tak też określano tę część Rosji w oficjalnych dokumentach do 1917 r.²

W latach 1920–1922 istniała na terytorium Syberii tzw. Republika Daleko-wschodnia³ jako całkowicie zależne od Moskwy państwo buforowe pomiędzy Rosją Sowiecką a japońskimi wojskami interwencyjnymi⁴. 15 listopada 1922 r. Wszechrosyjski Centralny Komitet Wykonawczy Rad włączył ją w skład Rosji Sowieckiej jako Obwód Dalekowschodni⁵, a 4 stycznia 1926 r. utworzył Kraj Dalekowschodni⁶, który stał się największą jednostką terytorialną ZSRR po Jakuckiej

¹ *Энциклопедический словарь (Брокгауза и Ефрона)*, t. 29A (58): *Семь озёр – Симфония*, С. Петербург 1900, s. 748, s.v. Сибирь.

² *Советская историческая энциклопедия*, t. 12: *Репарации-Славяне*, Москва 1969, szp. 830, s.v. Сибирь. O wyliczeniu powierzchni Syberii – wraz z Dalekim Wschodem – na 12 765,9 tys. km² szerzej zob. przyp. 10.

³ Дальневосточная республика.

⁴ Szerzej zob. T. Dmochowski, *Interwencja mocarstw na Syberii i Dalekim Wschodzie (1918–1922)*, Toruń 2004.

⁵ Ros. Дальневосточная область z centrum w Czycie, a od 1924 r. w Chabarowsku. W skład obwodu wchodziły gubernie: Amurska, Zabajkalska, Przymorska (Приамурская), Przymorska (Прибайкальская) i Przymorska (Приморская) z północną częścią wyspy Sachalin oraz strefą wyłączonej Kolei Wschodniochińskiej (ros. Китайской Восточной железной дороги – КВЖД). W 1926 r. obwód podzielono na okręgi, http://www.heraldicum.ru/russia/sovetsr_obl.htm [10.11.2012].

⁶ Дальневосточный край – utworzony z terytorium guberni Amurskiej, Przymorskiej, Kamczackiej i części Zabajkalskiej oraz północnego Sachalinu. Centrum kraju był Chabarowsk. W skład kraju wchodziły okręgi, które zastąpiły zlikwidowane gubernie: amurski, władystocki, zejski,

ASRR i Kazachstanie, lecz w 1938 r. został zlikwidowany. Do 2000 r. pojęcie rosyjskiego Dalekiego Wschodu miało charakter nie do końca zdefiniowany – często używano łącznego określenia Syberia i Daleki Wschód (Сибирь и Дальний Восток), które obejmowało region na wschód od Uralu, bez ściślejszego rozróżnienia pomiędzy tymi terminami. W 2000 r., kiedy utworzono okręgi federalne, w tym Dalekowschodni OF, terminu zaczęto szeroko używać w znaczeniu synonimicznym do tegoż okręgu federalnego, chociaż nadal możemy się spotkać z bardziej swobodnym lub odmiennym terytorialnie zastosowaniem go.

Podobnie 25 maja 1925 r., w miejsce istniejących wcześniej guberni, utworzono Kraj Syberyjski⁷, który funkcjonował do 30 lipca 1930 r., kiedy został podzielony na Kraj Wschodniosyberyjski⁸ i Kraj Zachodniosyberyjski⁹.

Właśnie wówczas, od czasów sowieckich, kiedy na terytorium Syberii utworzono dwa kraje: syberyjski i dalekowschodni, nazwę Syberia zaczęto rozumieć na dwojaki sposób: 1) jako nazwę całego terytorium na wschód od Uralu, 2) jako nazwę wspólną tylko dla zachodniej i wschodniej Syberii bez Dalekiego Wschodu¹⁰. Po-

kamczacki, nikolajewski, sachaliński, śretyński, chabarowski i czytyjski. Dekretem Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z 20 października 1938 r. kraj został zlikwidowany i podzielony na dwa kraje: Chabarowski i Przymorski, http://www.heraldicum.ru/russia/sovet/ussr_obl.htm [10.11.2012].

⁷ Ros. Сибирский край. Utworzony z guberni: Altajskiej, Jenisiejskiej, Irkuckiej, Nowonikolajewskiej, Omskiej i Tomskiej, http://www.heraldicum.ru/russia/sovet/ussr_obl.htm [10.11.2012].

⁸ Восточно-Сибирский край – poza ziemiami wschodniej części Kraju Syberyjskiego weszły do niego okręgi czytyjski i śretyński, należące dotąd do Kraju Dalekowschodniego. Centrum kraju znajdowało się w Irkucku. 7 grudnia 1934 r. z terytorium Kraju Wschodniosyberyjskiego wydzielono Kraj Krasnojarski (w skład którego weszły: Chakaski Obwód Autonomiczny oraz Tajmyrski i Ewenkijski Okręg Narodowościowy. Kraj Wschodniosyberyjski został zlikwidowany w 1936 r., kiedy podzielono go na Obwód Wschodniosyberyjski i Buriat-Mongolską ASRRR.

⁹ Западно-Сибирский край. Centrum w Nowosybirsku. Weszło do niego 14 okręgów byłego Kraju Syberyjskiego i Ojracki Obwód Autonomiczny. Graniczył z obwodami: czelabińskim i obsko-irtyszkim, Krajem Wschodniosyberyjskim, Tannu-Tuwińską Republiką Ludową, Mongolią i Kazachską SRR. W październiku 1930 r. w obrębie Kraju Zachodniosyberyjskiego utworzono nowy Chakaski Obwód Autonomiczny. W 1932 r. włączono też Narymski, a w 1934 r. z kraju wyłączono okręgi, które weszły do nowo utworzonego Obwodu Omskiego i Kraju Krasnojarskiego. W 1933 r. zlikwidowano dwa rejony kraju: Krasninski i Tomski. W 1937 r. Kraj Zachodniosyberyjski obejmował terytoria obecnych obwodów: kemerowskiego, nowosybirskiego i tomskiego, Kraju Altajskiego i Republiki Altaj. Istniał 28 września 1937 r., kiedy został podzielony na Obwód Nowosybirski i Kraj Altajski. W styczniu 1943 r. z Obwodu Nowosybirskiego wydzielono jeszcze Obwód Kemerowski, a w 1944 r. Obwód Tomski.

¹⁰ *Советская историческая энциклопедия*, t. 12: *Репарации–Славяне*, Москва 1969, szp. 830, s.v. Сибирь. W tym pierwszym przypadku – traktowania Syberii jako całego terytorium RFSSR na wschód od Uralu (wraz z Dalekim Wschodem) – jej powierzchnię wyliczono na 12 765,9 tys. km². Wliczano tu: całe terytorium obecnego Syberyjskiego OF (5114,8 tys. km²), Dalekowschodniego OF (6215,9 tys. km²) oraz wszystkie jednostki terytorialne Uralskiego OF (1788,9 tys. km²), z wyjątkiem obwodów: swierdłowskiego (194,8 tys. km²) oraz czelabińskiego (87,9 tys. km²),

dobnie rozumie się ją również dzisiaj – albo jako 1) całe terytorium dawnej Syberii (z Dalekim Wschodem), ale położone wyłącznie w granicach Federacji Rosyjskiej, albo jako 2) Syberię bez Dalekiego Wschodu. Przy czym w każdym z tych ujęć powierzchnia Syberii (z lub bez Dalekiego Wschodu) przewyższa terytorium kolejnych trzech największych (po Rosji) państw świata – Kanady, Chin i Stanów Zjednoczonych (każde z nich ma powierzchnię poniżej 10 mln km²).

Stosowany jest również podział Syberii na Syberię Zachodnią (rozciągającą się pomiędzy górami Ural na zachodzie i doliną Jeniseju na wschodzie)¹¹ i Wschodnią (od doliny Jeniseju na zachodzie do granic działu wodnego rzek wpadających do Oceanu Arktycznego¹² na północy i Oceanu Spokojnego na wschodzie)¹³ oraz Daleki Wschód, który ma pewne uzasadnienie geograficzne. Od północy Syberia i Daleki Wschód zamknięte są wodami Oceanu Arktycznego, a od południa granicą państwową z Chinami, Mongolią i Kazachstanem.

Na wykorzystanie gospodarcze oraz gęstość i rozmieszczenie ludności mają wpływ przede wszystkim warunki klimatyczne Syberii i Dalekiego Wschodu – na północy klimat arktyczny (klimat tundry), a dalej na południe dominujący na większości tego obszaru klimat kontynentalny subarktyczny (zwany też borealnym), z długimi bardzo zimnymi zimami i krótkim chłodnym lub łagodnym latem. Tutaj też – w Jakucji – znajduje się biegun zimna półkuli północnej – o prymat pierwszeństwa w tym względzie walczą trzy jakuckie miejscowości: Wierchojańsk, Ojmiakon i Tomtor¹⁴. Strefy roślinne Syberii i Dalekiego Wschodu wyodrębniają się zgodnie z przebiegiem stref klimatycznych.

Dominującą formacją roślinną, idąc od północy (po strefie arktycznych pustyń), jest tundra¹⁵, niemalże pozbawione ludzkich osiedli bezleśne zbiorowisko niskiej roślinności (porosty i mchy), położone w zimnym klimacie strefy arktycznej i sub-

co razem daje 13 119,6 tys. km² – 282,7 tys. km² = 12 836,9 tys. km². Dopiero odjęcie jeszcze dodatkowo Obwodu Kurgańskiego (71 tys. km², uwzględnianego jednak w spisie jednostek administracyjnych składających się na Syberię), co razem z nieuwzględnianym w spisie Obwodem Swierdłowskim i Czelabińskim (282,7 tys. km²) daje w sumie 353,7 tys. km², i po uwzględnieniu odjęcia terytorium tych trzech obwodów od terytorium obecnych trzech okręgów federalnych otrzymujemy podawaną wcześniej wielkość terytorium Syberii – 12 765,9 tys. km².

¹¹ Kraj Altajski; obwody: Kemerowski, Nowosybirski, Omski, Tomski, Tiumeński.

¹² Inaczej także: Morze Arktyczne, Morze Lodowate, Ocean Lodowaty Północny, ros. Северный Ледовитый океан.

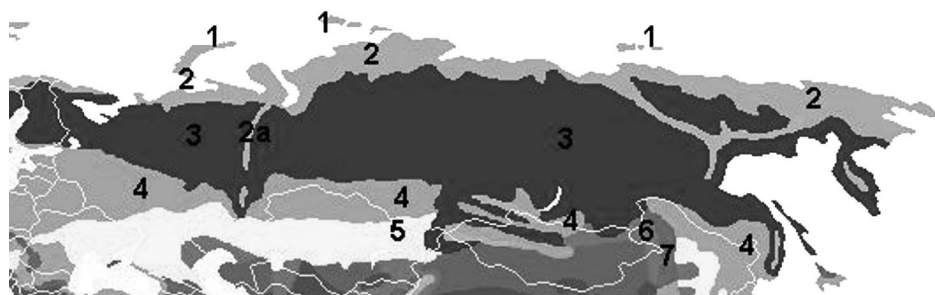
¹³ Kraj Krasnojarski, Kraj Zabajkalski, Obwód Irkucki, Buriacja, Tywa i przez pewien czas Jakucja.

¹⁴ Н. Глазков, *Полночь холода*, <http://geo.1september.ru/article.php?ID=200404801> [10.12.2012]. Najniższą temperaturę, jaką kiedykolwiek odnotowano w Rosji, odnotowano w Wierchojańsku (Jakucja) w dniach 5–7 lutego 1892 r. i wyniosła ona -69,8 °C, <http://pogoda.ru.net/climate/24266.htm> [2.12.2012]. W Ojmiakonie w 1933 r. odnotowano -67,7 °C, a nieoficjalnie w 1924 r. akademik S. Obruczew odnotował -71,2 °C.

¹⁵ Z fińskiego *tunturi* – bezleśna, goła, pusta wyżyna.

arktycznej, ze stale zamrożoną glebą. Po przejściowej sferze lasotundry (na której występują pojedyncze drzewa) większość obszaru Syberii zajmuje tajga – strefa borealnych lasów iglastych (i w niewielkim stopniu lasy liściaste). W większej części strefy lasów iglastych tajgi, podobnie jak w strefie tundry, występuje wieczna zmarzlina¹⁶, która, odmierzając latem na niewielką głębokość, uniemożliwia odpływ wód opadowych, co sprzyja tworzeniu się bagien. Tajga tworzy największy terytorialnie typ krajobrazu Rosji, a przy tym stanowi największy na świecie rezerwuuar lasów. Na południu tajga graniczy ze strefą lasów liściastych lub strefą stepową.

Warunki dla rolnictwa są na większości obszarów słabe ze względu na mało żyzne gleby, liczne tereny bagiennne, jeziora oraz krótki sezon wegetacji. Z tego też względu większość populacji skupia się w południowej części Syberii, w strefie kolei transsyberyjskiej.

1 – pustynia lodowa (polarna), 2 – tundra, 2a – tundra alpejska, 3 – tajga, 4 – umiarkowany las liściasty, 5 – step umiarkowany, 6 – step suchy, 7 – las górski

Mapa 1. Strefy roślinne na Syberii i Dalekim Wschodzie

Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d2/Russia_vegetation.png [10.11.2012].

Według spisu powszechnego z 1989 r. na terenie syberyjskich i dalekowschodnich podmiotów administracyjnych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR) zamieszkiwało 41,5 mln osób. Do podmiotów zamieszkałych przez ponad 1 mln ludności należały, na terytorium późniejszego Uralskiego Okręgu Federalnego: Obwód Swierdłowski (4,70 mln), Czelabiński (3,61 mln), Tiumeński (3,09 mln), Kurgański (1,10 mln); na terytorium późniejszego Syberyjskiego Okręgu Federalnego: Obwód Kemerowski (3,17 mln), Kraj Krasnojarski (bez Chakasji – 3,03 mln, w tym Tajmyrski i Ewenkijski Okręg Autonomiczny – nieco ponad 80 tys. osób), Obwód Irkucki (2,82 mln), Obwód Nowosybirski (2,77 mln), Kraj Altajski (bez Górnoaltajskiego Obwodu Autonomicznego – 2,63 mln), Ob-

¹⁶ Wieczna lub wieloletnia zmarzlina (ang. *permafrost*, ros. *вечная мерзлота, многолетняя криолитозона, многолетняя мерзлота*) obejmuje 65% terytorium Rosji, a na świecie w sumie ok. 35 mln km².

wód Omski (2,14 mln), Obwód Czytyjski (1,37 mln), Buriacka ASRR (1,03 mln) oraz Obwód Tomski (1,00 mln); na terytorium późniejszego Dalekowschodniego Okręgu Federalnego: Kraj Przymorski (2,25 mln), Kraj Chabarowski (1,81 mln), Jakucka ASRR (1,09 mln), Obwód Amurski (1,05 mln).

Cechą charakterystyczną Chanty-Mansyjskiego Okręgu Autonomicznego¹⁷, Jamalo-Nienieckiego OA, Tajmyrskiego (Dolgano-Nienieckiego) OA, Ewenkijskiego OA oraz całego późniejszego terytorium Dalekowschodniego Okręgu Federalnego (w tym Jakuckiej ASRR), Obwodu Kamczackiego (w tym zarówno Koriackiego OA, jak i pozostałego terytorium Obwodu Kamczackiego), Obwodu Magadańskiego (w tym Czukockiego OA oraz pozostałego terytorium Obwodu Magadańskiego) oraz Obwodu Sachalińskiego była przewaga mężczyzn, co wynikało zarówno ze specyfiki geograficzno-klimatycznej tych terytoriów (obszary eksploatacyjne wysunięte daleko na północ, o dużej trudności życia codziennego, położone daleko od centrów), jak i koncentracji sieci gułagów (w okresie sowieckim) wokół ośrodków gospodarczych (np. Norylsk w Tajmyrskim OA – położony za kręgiem polarnym¹⁸, z bogatymi złożami niklu, miedzi, kobaltu, palladu, platyny, radu oraz węgla kamiennego; Magadan – dla eksploatacji bogactw regionu Kolymy – złota, ołowiu, wolframu, kobaltu, uranu i węgla).

Tabela 1. Liczebność ludności RFSRR oraz Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu (na terytorium późniejszego Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego) z podziałem na podmioty administracyjne i płeć według spisu powszechnego z 1989 r.

Podmiot administracyjny	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
RFSRR	17 075,4	147 021 869	68 713 869	78 308 000
SYBERIA I ROSYJSKI DALEKI WSCHÓD				
* /późniejszy Uralski OF	1 788,9	12 525 837	5 952 265	6 573 572
Kurgański Obwód	71,0	1 103 665	514 337	589 328
Swierdłowski Obwód	194,8	4 706 763	2 195 585	2 511 178
Tiumeński Obwód	1 435,2	3 097 657	1 548 518	1 549 139
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Chanty-Mansyjski OA	523,1	1 282 396	657 441	624 955
2. Jamalo-Nieniecki OA	750,3	494 844	259 214	235 630
3. Tiumeński Obwód bez 1-2	161,8	1 320 417	631 863	688 554
Czelabiński Obwód	87,9	3 617 752	1 693 825	1 923 927

¹⁷ Dalej: OA.

¹⁸ Jest to drugie największe na świecie miasto (po Murmańsku) położone za kręgiem polarnym.

Podmiot administracyjny	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
**/ późniejszy Syberyjski OF	5 114,8	21 068 035	10 083 662	10 984 373
Buriacka ASSR	351,3	1 038 252	504 428	533 824
Tuwińska ASSR	170,5	308 557	151 443	157 114
Kraj Altajski	261,7	2 822 092	1 330 357	1 491 735
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Kraj Altajski bez G-A ObA	169,1	2 631 261	1 239 411	1 391 850
2. G-A ObA (wchodził w skład Kraju Altajskiego)	92,6	190 831	90 946	99 885
Kraj Krasnojarski	2 401,6	3 605 454	1 752 097	1 853 357
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Tajmyrski (Dolgano-Nieniecki) OA	862,1	55 803	28 721	27 082
2. Ewenkijski OA	767,6	24 769	12 986	11 783
3. Chakaski ObA	61,9	566 861	276 027	290 834
4. Kraj Krasnojarski bez 1-3	710,0	2 958 021	1 434 363	1 523 658
5. Kraj Krasnojarski 1-2, 4 (bez Chakaskiego OA)	2 339,7	3 038 593	1 476 070	1 562 523
Irkucki Obwód	767,9	2 824 920	1 367 656	1 457 264
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Ust-Ordynski Buriacki OA	22,4	135 870	67 117	68 753
Kemerowski Obwód	95,5	3 171 134	1 507 346	1 663 788
Nowosibirski Obwód	178,2	2 778 724	1 297 496	1 481 228
Omski Obwód	139,7	2 141 909	1 007 509	1 134 400
Tomski Obwód	316,9	1 001 653	488 009	513 644
Czytyjski Obwód	431,5	1 375 340	677 321	698 019
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Agiński Buriacki OA	19,0	77 188	38 397	38 791
***/ późniejszy Dalekowschodni OF	6 215,9	7 950 005	3 984 200	3 965 805
Jakucka ASRR	3 103,2	1 094 065	551 595	542 470
Kraj Przymorski	165,9	2 256 072	1 118 558	1 137 514
Kraj Chabarowski	824,6	1 811 828	898 747	913 081
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Kraj Chabarowski bez Żydowskiego ObA	788,6	1 597 743	794 172	803 571
2. Żydowski ObA	36,0	214 085	104 575	109 510

Podmiot administracyjny	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Amurski Obwód	363,7	1 050 245	524 570	525 675
Kamczacki Obwód	472,3	471 932	245 950	225 982
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Koriacki OA	301,5	39 940	20 667	19 273
2. Kamczacki Obwód bez Koriackiego OA	170,8	431 992	225 283	206 709
Magadański Obwód	1 199,1	555 621	288 149	267 472
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Magadański Obwód bez Czukockiego OA	461,4	391 687	201 925	189 762
2. Czukocki OA	737,7	163 934	86 224	77 710
Sachaliński Obwód	87,1	710 242	356 631	353 611
Razem	13 119,6	41 543 877	20 020 127	21 523 750

G-A ObA – Górnoaltajski Obwód Autonomiczny

OA – Okręg Autonomiczny

ObA – Obwód Autonomiczny

OF – Okręg Federalny

* W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Uralskiego (Obwód Kurgański, Swierdłowski i Czelabiński) oraz część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Obwód Tiumeński z oboma jego składowymi okręgami autonomicznymi). Dodatkowo w skład Rejonu Uralskiego wchodziły wówczas: Baszkirska ASRR, Udmurtska ASRR oraz Obwód Orenburski i Obwód Permski (z Komi-Permiackim Okręgiem Autonomicznym).

** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Kraj Altajski wraz z Górnoaltajskim ObA oraz obwody: Kemerowski, Nowosybirski, Omski i Tomski) i cały Rejon Wschodniosyberyjski.

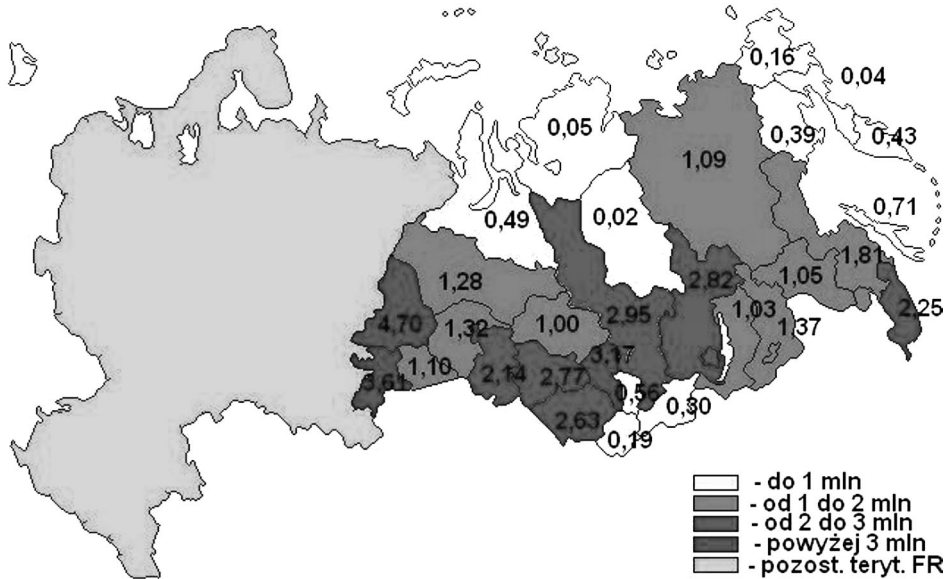
*** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły cały Rejon Dalekowschodni.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: a) liczebność ludności i podział na płeć: Всесоюзная перепись населения 1989 г.: Распределение населения СССР и регионов России по полу и возрасту, [w:] Итоги Всесоюзной переписи населения 1989 года, т. 2, таб. 2: Распределение населения союзных и автономных республик, автономных областей и округов, краев и областей по населению по полу и возрасту¹⁹; liczebność ludności ogółem: Всесоюзная

¹⁹ RFSSR – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=1, Kurgański Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=54, Swierdłowski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=58, Tiumeński Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=66, w tym Chanty-Mansyjski OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=67, w tym Jamalo-Nieniecki OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=68, Czelabiński Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=59, Kraj Altajski – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=60, w tym Górnoaltajski ObA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=61, Kraj Krasnojarski – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=71, w tym Chakaski ObA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=72, w tym Tajmyrski (Dolgano-Nieniecki) OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=73, w tym Ewenkijski

перепись населения 1989 г.: таб. 9с: Распределение населения по национальности и родному языку, [w:] Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России. Рабочий архив Госкостата России, http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.xls [6.05.2007] (dane dla 1989 r. bez mniejszych jednostek administracyjnych wchodzących w skład obwodów i krajów); b) Powierzchnia RFSRR i jednostek terytorialnych RFSRR w 1989 r., za: *Административно-территориальное деление союзных республик СССР*, Москва 1987. Powierzchnia RFSRR – s. 23; Buriacka ASSR – s. 29; Tuwińska ASRR – s. 55; Jakucka – s. 64; Altajski Kraj – s. 68; Górnoltajski ObA – s. 72; Krasnojarski Kraj – s. 78; Chakaski ObA – s. 82; Tajmyrski (Dolgoro-Nieniecki) OA – s. 84; Ewenkijski OA – s. 85; Kraj Przymorski – s. 86; Kraj Chabarowski – s. 94; Żydowski ObA – s. 97; Amurski Obwód – s. 99; Irkucki Obwód – s. 134; Ust-Ordyński Buriacki OA – s. 138; Kamczacki Obwód – s. 148; Koriacki OA – s. 150; Kemerowski Obwód – s. 151; Kurgański Obwód – 165; Magadański Obwód – s. 175; Czukocki OA – s. 177; Nowosibirski Obwód – s. 191; Omski Obwód – s. 194; Sachaliński Obwód – s. 224; Swierdłowski Obwód – s. 227; Tomski Obwód – s. 239; Tiumeński Obwód – s. 245; Chanty-Mansyjski OA – s. 247; Jamał-Nieniecki OA – s. 249; Czelabiński Obwód – s. 254; Czytyjski Obwód – s. 258; Agiński Buriacki OA – s. 262.

OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=74, Kemerowski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=62, Nowosibirski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=63, Omski obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=64, Tomski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=65, Czytyjski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=77, w tym Agiński Buriacki OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=78, Buriacka ASRR – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=69, Tuwińska ASRR – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=70, Irkucki obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=75, w tym Ust-Ordyński Buriacki OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=76, Jakucka ASRR – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=79, Kraj Przymorski – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=80, Kraj Chabarowski – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=81, w tym Żydowski ObA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=82, Amurski Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=83, Kamczacki Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=84, w tym Koriacki OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=85, Magadański Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=86, w tym Czukocki OA – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=87, Sachaliński Obwód – http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_age_89.php?reg=88 [12.12.2012].

Na mapie podano sumę ludności dla: 1) Kraju Chabarowskiego z Żydowskim Obwodem Autonomicznym, 2) Obwodu Irkuckiego z Ust-Ordyńskim Buriackim Okręgiem Autonomicznym i 3) Obwodu Czytyjskiego z Agińskim Buriackim Okręgiem Autonomicznym, a 4) Obwód Tiumeński i 5) Kraj Krasnojarski w rozbiciu na podmioty administracyjne, podobnie jak 6) Obwód Kamczacki i 7) Obwód Magadański.

Mapa 2. Rozmieszczenie ludności na Syberii i Dalekim Wschodzie według spisu powszechnego z 1989 r.

Źródło: Opracowanie własne.

W okresie rozpadu ZSRR również w RFSRR lawinowo zaczęły przebiegać procesy dezintegracyjne, deklaracje suwerenności i upodmiotowanie lokalnych społeczności etnicznych, które, wykorzystując istniejące struktury administracyjne, starały się wlać w nie nową treść, częstokroć dokonując zmian nazwy podmiotu, aby przystosować go do tradycji lub aspiracji narodowościowych.

Tabela 2. Liczebność ludności Federacji Rosyjskiej oraz Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu (na terytorium Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego) z podziałem na podmioty administracyjne i płeć według spisu powszechnego z 2002 r.

Nazwa podmiotu administracyjnego w 1989 r.	Nazwa podmiotu administracyjnego w 2002 r.	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
RFSRR	Federacja Rosyjska	17 075,4	145 166 731	67 605 133	77 561 598
SYBERIA I ROSYJSKI DALEKI WSCHÓD					
*	Uralski OF	1 788,9	12 373 926	5 797 903	6 576 023
Kurgański Obwód	Kurgański Obwód	71,0	1 019 532	470 578	548 954
Swierdłowski Obwód	Swierdłowski Obwód	194,8	4 486 214	2 071 598	2 414 616
Tiumeński Obwód	Tiumeński Obwód	1 435,2	3 264 841	1 589 162	1 675 679
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Chanty-Mansyjski OA	1. Chanty-Mansyjski OA – Jugra	523,1	1 432 817	712 599	720 218
2. Jamalo-Nieniecki OA	2. Jamalo-Nieniecki OA	750,3	507 006	254 873	252 133
3. Tiumeński Obwód bez 1-2	3. Tiumeński Obwód bez 1-2	161,8	1 325 018	621 690	703 328
Czelabiński Obwód	Czelabiński Obwód	87,9	3 603 339	1 666 565	1 936 774
**	Syberyjski OF	5 114,8	20 062 938	9 399 702	10 663 236
Buriacka ASSR	Republika Buriacja	351,3	981 238	467 984	513 254
Tuwińska ASSR	Republika Tywa	170,5	305 510	144 961	160 549
Kraj Altajski	–	261,7	–	–	–
w tym:		w tym:			
1. Kraj Altajski bez G-A OA	Kraj Altajski	169,1	2 607 426	1 215 086	1 392 340
2. G-A ObA (wchodził w skład Kraju Altajskiego)	Republika Altaj	92,6	202 947	96 572	106 375
Kraj Krasnojarski	Kraj Krasnojarski	2 339,7***	2 966 042	1 396 017	1 570 025
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:

Nazwa podmiotu administracyjnego w 1989 r.	Nazwa podmiotu administracyjnego w 2002 r.	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
1. Tajmyrski (Dołgano-Nieniecki) OA	1. Tajmyrski (Dołgano-Nieniecki) OA	862,1	39 786	19 364	20 422
2. Ewenkijski Okręg Autonomiczny	2. Ewenkijski Okręg Autonomiczny	767,6	17 697	8 878	8 819
4. Kraj Krasnojarski bez 1-3	4. Kraj Krasnojarski bez 1-3	710,0	2 908 559	1 367 775	1 540 784
5. Kraj Krasnojarski 1-2, 4 (bez Chakaskiego OA)	5. Kraj Krasnojarski 1-2, 4 (bez Chakaskiego OA)	2 339,7	2 966 042	1 396 017	1 570 025
3. Chakaski ObA	Republika Chakasja	61,9	546 072	254 892	291 180
Irkucki Obwód	Irkucki Obwód	767,9	2 581 705	1 209 195	1 372 510
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Ust-Ordżyński Buriacki OA	1. Ust-Ordżyński Buriacki OA	22,4	135 327	65 007	70 320
Kemerowski Obwód	Kemerowski Obwód	95,5	2 899 142	1 347 905	1 551 237
Nowosibirski Obwód	Nowosibirski Obwód	178,2	2 692 251	1 249 149	1 443 102
Omski Obwód	Omski Obwód	139,7	2 079 220	965 879	1 113 341
Tomski Obwód	Tomski Obwód	316,9	1 046 039	493 373	552 666
Czytyjski Obwód	Czytyjski Obwód	431,5	1 155 346	558 689	596 657
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Agiński Buriacki OA	1. Agiński Buriacki OA	19,0	72 213	35 127	37 086
****	Dalekowschodni OF	6 215,9	6 692 865	3 254 984	3 437 881
Jakucka ASRR	Republika Sacha (Jakucja)	3 103,2	949 280	464 217	485 063
Kraj Przymorski	Kraj Przymorski	165,9	2 071 210	1 002 723	1 068 487
Kraj Chabarowski	Kraj Chabarowski	824,6	1 627 485	786 826	840 659
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:

Nazwa podmiotu administracyjnego w 1989 r.	Nazwa podmiotu administracyjnego w 2002 r.	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
1. Kraj Chabarowski bez Żydowskiego ObA	Kraj Chabarowski (bez Żydowskiego ObA)	788,6	1 436 570	694 210	742 360
2. Żydowski ObA	Żydowski ObA	36,0	190 915	92 616	98 299
Amurski Obwód	Amurski Obwód	363,7	902 844	435 483	467 361
Kamczacki Obwód	Kamczacki Obwód	472,3	358 801	182 755	176 046
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Koriacki OA	1. Koriacki OA	301,5	25 157	12 822	12 335
2. Kamczacki Obwód bez Koriackiego OA	2. Kamczacki Obwód bez Koriackiego OA	170,8	333 644	169 933	163 711
Magadański Obwód	Magadański Obwód	1 199,1	236 550	118 055	118 495
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Magadański Obwód bez Czukockiego OA	Magadański Obwód (bez Czukockiego OA)	461,4	182 726	89 753	92 973
2. Czukocki OA	Czukocki OA	737,7	53 824	28 302	25 522
Sachaliński Obwód	Sachaliński Obwód	87,1	546 695	264 925	281 770
Razem		13 119,6	39 129 729	18 452 589	20 677 140

Ogólna liczba ludności RFSRR według spisu z 1989 r. wynosiła 147 021 869 osób, a według spisu z 2002 r. 145 166 731 osób.

OA – Okręg Autonomiczny

ObA – Obwód Autonomiczny

OF – Okręg Federalny

* W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Uralskiego (Obwód Kurgański, Swierdłowski i Czelabiński) oraz część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Obwód Tiumeński z obu jego składowymi okręgami autonomicznymi). Dodatkowo w skład Rejonu Uralskiego wchodziły wówczas: Baszkirska ASRR, Udmurtska ASRR oraz Obwód Orenburski i Obwód Permski (z Komi-Permiackim Okręgiem Autonomicznym).

** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Kraj Altajski wraz z Górnoaltajskim ObA oraz obwody: Kemerowski, Nowosybirski, Omski i Tomski) i cały Rejon Wschodniosyberyjski.

*** Powierzchnię Kraju Krasnojarskiego podano jako 2339,7 tys. km², podczas gdy wcześniej podawano 2401,6 tys. km². Różnica wynosi 1,9 km².

**** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły cały Rejon Dalekowschodni.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: a) Liczebność ludności – Всероссийская перепись населения 2002 года: таб. 1.2: Численность городского и сельского населения, мужчин и женщин по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2002 года, т. 14: Сводные итоги, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_14_02.xls [20.09.2011]; b) Powierzchnia RF i jednostek terytorialnych FR w 2002 r. – stan na 1 stycznia 1986 r. – за: таб. 3: Территория, число районов, населенных пунктов и сельских администраций по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2002 года, т. 1: Численность и размещение населения, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/1_TOM_01_03.xls [20.09.2011]; таб. 1.3: Основные социально-экономические показатели по регионам Российской Федерации в 2003 г. (территория тыс.км²) по данным Роскартографии состоянию на 1 января 1986 г., [w:] *Россия в цифрах 2004. Краткий статистический сборник*, Москва 2004, s. 38, 40.

Według spisu powszechnego z 2002 r. na terenie syberyjskich i dalekowschodnich podmiotów administracyjnych Federacji Rosyjskiej zamieszkiwało 39,1 mln osób. Do podmiotów zamieszkałych przez ponad 1 mln ludności należały, na terytorium Uralskiego Okręgu Federalnego: Obwód Swierdłowski (4,48 mln), Czeliabiński (3,60 mln), Tiumeński (3,26 mln) i Kurgański (1,01 mln); na terytorium Syberyjskiego Okręgu Federalnego: Obwód Kemerowski (2,89 mln), Kraj Krasnojarski (2,96 mln, w tym Tajmyrski i Ewenkijski Okręg Autonomiczny – nieco ponad 57 tys. osób), Obwód Irkucki (2,58 mln), Obwód Nowosybirski (2,69 mln), Kraj Altajski (2,60 mln), Obwód Omski (2,07 mln), Obwód Czytyjski (1,15 mln) oraz Obwód Tomski (1,04 mln); na terytorium Dalekowschodniego Okręgu Federalnego: Kraj Przymorski (2,07 mln) i Kraj Chabarowski (1,62 mln).

W stosunku do spisu z 1989 r. trzy podmioty federacji spadły poniżej poziomu miliona ludności: Republika Buriacja, Republika Sacha (Jakucja) oraz Obwód Amurski, wszystkie należące do Dalekowschodniego Okręgu Federalnego.

Odnotowana w spisie z 1989 r. przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet utrzymała się w Jamalo-Nienieckim OA, Ewenkijskim OA oraz – na terytorium Dalekowschodniego Okręgu Federalnego – już tylko w Obwodzie Kamczackim (w tym zarówno w Koriackim OA, jak i na pozostałym terytorium Obwodu Kamczackiego) oraz w Czukockim OA (a przez to też w całym Obwodzie Magadańskim), co wynikało zarówno z odpływu mężczyzn (osłabienie rygorów osiedleńczych po upadku komunizmu, powrót do stron ojczyстых na terytorium Rosji i poza nią, wyjazdy w poszukiwaniu pracy), jak i ich większej śmiertelności.

Prowadząc politykę wzmocnienia władzy federalnej i reformując ustrój Rosji, jednym z elementów reformy i wzmocnienia „władzy wertykalnej” było łączenie podmiotów federacji. Był to zabieg zgodny z konstytucją, przewidującą zgodę zainteresowanych podmiotów oraz Moskwy (federalne centrum). Temu celowi służyło

uchwalenie ustawy federalnej z 17 grudnia 2001 r. o porządku przyjęcia do Federacji Rosyjskiej i utworzenia w jej składzie nowego podmiotu Federacji Rosyjskiej²⁰.

Drugim w Federacji Rosyjskiej, a pierwszym na obszarze Syberii połączeniem było połączenie Tajmyrskiego (Dolgano-Nienieckiego) Okręgu Autonomicznego oraz Ewenkijskiego Okręgu Autonomicznego z Krajem Krasnojarskim (1 stycznia 2007 r.) w nową jednostkę o tradycyjnej nazwie Kraj Krasnojarski²¹.

Następnie połączono Koriacki Okręg Autonomiczny z Obwodem Kamczackim w Kraj Kamczacki (1 lipca 2007 r.)²². Niedługo potem Ust-Ordynski Buriacki Okręg Autonomiczny został połączony z Obwodem Irkuckim (1 stycznia 2008 r.) w nowy podmiot o tradycyjnej nazwie Obwód Irkucki²³, a Agiński Buriacki Okręg

²⁰ Федеральный конституционный закон от 17 декабря 2001 г. N 6-ФКЗ „О порядке принятия в Российскую Федерацию и образования в ее составе нового субъекта Российской Федерации”, „Парламентская газета”, nr 238-239, 20.12.2001, „Российская газета”, nr 247, 20.12.2001, „Собрание законодательства РФ”, 24.12.2001, nr 52 (cz. 1), poz. 4916, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=56281> [3.12.2012].

²¹ Федеральный конституционный закон от 14 октября 2005 г. N 6-ФКЗ „Об образовании в составе Российской Федерации нового субъекта Российской Федерации в результате объединения Красноярского края, Таймырского (Долгано-Ненецкого) автономного округа и Эвенкийского автономного округа”. Одобрен Государственной Думой 22 сентября 2005 года, Одобрен Советом Федерации 5 октября 2005 года („Статья 2. Наименование и статус нового субъекта Российской Федерации 1. Новый субъект Российской Федерации имеет наименование Красноярский край, Статья 4. Прекращение существования Красноярского края, Таймырского (Долгано-Ненецкого) автономного округа и Эвенкийского автономного округа 1. Красноярский край, Таймырский (Долгано-Ненецкий) автономный округ и Эвенкийский автономный округ прекращают существование в качестве субъектов Российской Федерации с 1 января 2007 года”) http://sovpravo.ru/docs/stat/135_stat.html [3.12.2012].

²² Камчатский Край (Камчатский край) – utworzony 1 lipca 2007 r. poprzez połączenie z jednoczesną likwidacją Obwodu Kamczackiego i Koriackiego Okręgu Autonomicznego – Федеральный конституционный закон Российской Федерации от 12 июля 2006 г. N 2-ФКЗ „Об образовании в составе Российской Федерации нового субъекта Российской Федерации в результате объединения Камчатской области и Корякского автономного округа”, Опубликовано: 15 июля 2006 г. в „Российская газета” – Федеральный выпуск № 4119. Вступает в силу 15 июля 2006 г. Одобрен Государственной Думой 30 июня 2006 года, Одобрен Советом Федерации 7 июля 2006 года, <http://www.rg.ru/2006/07/15/kamchatsky-kрай-dok.html> [3.12.2012] („Статья 4. Прекращение существования Камчатской области и Корякского автономного округа 1. Камчатская область и Корякский автономный округ прекращают существование в качестве субъектов Российской Федерации с 1 июля 2007 года. Статья 5. Статус территории Корякского автономного округа в Камчатском крае 1. В составе Камчатского края в границах территории Корякского автономного округа создается административно-территориальная единица с особым статусом – Корякский округ”).

²³ Федеральный конституционный закон от 30 декабря 2006 г. N 6-ФКЗ „Об образовании в составе Российской Федерации нового субъекта Российской Федерации в результате объединения Иркутской области и Усть-Ордынского Бурятского автономного

Autonomiczny połączono z Obwodem Czytyjskim w Kraj Zabajkalski (1 marca 2008 r.)²⁴. Likwidacji na obszarze Syberii uległo pięć podmiotów Federacji Rosyjskiej (okręgów autonomicznych)

Formalnie motywy były ekonomiczne (z pięciu likwidowanych podmiotów cztery, z wyjątkiem Agińskiego Buriackiego Okręgu Autonomicznego, korzystały z pomocy federalnej²⁵), a *de facto* służyły centralizacji władzy. Jednocześnie likwidowano w ten sposób pewną fikcję autonomicznych okręgów narodowościowych, w których ludność tytularna – z wyjątkiem Agińskiego Buriackiego Okręgu Autonomicznego – stanowiła mniejszość.

Na terenie Kraju Krasnojarskiego zlikwidowano dwa okręgi autonomiczne o łącznej liczbie ludności (według spisu z 2002 r.) 57 483 osoby. Zlikwidowano Koriacki Okręg Autonomiczny zamieszkały zaledwie przez 25 157 osób, Ust-Ordyński Buriacki Okręg Autonomiczny zamieszkały przez 135 327 osób oraz Agiński Buriacki Okręg Autonomiczny zamieszkały przez 72 213 osób. W sumie terytoria zlikwidowanych podmiotów federacji zamieszkiwało zaledwie 290 180 osób – mniej więcej tyle co Białystok pod koniec 2010 r. (295,1 tys.).

округа” (с изменениями от 2 июня 2007 г.) Одобрен Государственной Думой 15 декабря 2006 года, Одобрен Советом Федерации 22 декабря 2006 года („Статья 1. (...) 4. Новый субъект Российской Федерации считается образованным с 1 января 2008 года. (...) Статья 2. Статус и наименование нового субъекта Российской Федерации (...) 2. Новый субъект Российской Федерации имеет наименование Иркутская область (...) Статья 4. Прекращение существования Иркутской области и Усть-Ордынского Бурятского автономного округа 1. Иркутская область и Усть-Ордынский Бурятский автономный округ прекращают существование в качестве субъектов Российской Федерации с 1 января 2008 года”), http://sovrpravo.ru/docs/stat/133_stat.html [2.12.2012].

²⁴ Федеральный конституционный закон от 21 июля 2007 г. N 5-ФКЗ „Об образовании в составе Российской Федерации нового субъекта Российской Федерации в результате объединения Читинской области и Агинского Бурятского автономного округа”, Одобрен Государственной Думой 5 июля 2007 г., Одобрен Советом Федерации 11 июля 2007 г. („Статья 1. (...) 4. Новый субъект Российской Федерации считается образованным с 1 марта 2008 года. (...) Статья 2. Статус и наименование нового субъекта Российской Федерации (...) 2. Новый субъект Российской Федерации имеет наименование Забайкальский край. (...) Статья 4. Прекращение существования Читинской области и Агинского Бурятского автономного округа 1. Читинская область и Агинский Бурятский автономный округ прекращают существование в качестве субъектов Российской Федерации с 1 марта 2008 года”), http://sovrpravo.ru/docs/stat/132_stat.html [2.12.2012].

²⁵ A. Wierzbicki, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011, s. 218-219.

Tabela 3. Liczebność ludności Kraju Krasnojarskiego oraz Tajmyrskiego (Dołgano-Nienieckiego) Okręgu Autonomicznego i Ewenkijskiego Okręgu Autonomicznego z uwzględnieniem wybranych narodowości według spisu powszechnego z 2002 r.

Podmiot administracyjny	Liczba ludności
Kraj Krasnojarski	2 966 042
w tym:	w tym:
Rosjanie	2 638 281
Ukraińcy	68 662
Tatarzy	44 382
Niemcy	36 850
Dołganie	5 805
Ewenkowie	4 632
Nieńcy	3 188
w tym:	w tym:
1. Tajmyrski (Dołgano-Nienieckiego) OA	39 786
Rosjanie	23 318
Dołganie	5 517
Nieńcy	3 054
Ukraińcy	2 423
2. Ewenkijski OA	17 697
Rosjanie	10 958
Ewenkowie	3 802
Jakuci	991

Grubszą czcionką wyróżniono ludność tytułarną.

Źródło: Всероссийская перепись населения 2002 года, таб. 3: Население по национальности и владению русским языком по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2010 года, т. 4: Национальный состав и владение языками, гражданство, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls [3.12.2012].

Tabela 4. Liczebność ludności Obwodu Kamczackiego oraz Koriackiego Okręgu Autonomicznego z uwzględnieniem wybranych narodowości według spisu powszechnego z 2002 r.

Podmiot administracyjny	Liczba ludności
Obwód Kamczacki	358 801
	w tym:
Rosjanie	290 108
Ukraińcy	20 870
Koriacy	7 328
	w tym:
Koriacki OA	25 157
Rosjanie	12 719
Koriacy	6 710
Czukcze	1 412
Itelmeni	1 181
Ukraińcy	1 029

Grubszą czcionką wyróżniono ludność tytularną.

Źródło: Всероссийская перепись населения 2002 года, таб. 3: Население по национальности и владению русским языком по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2010 года, т. 4: Национальный состав и владение языками, гражданство, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls [3.12.2012].

Tabela 5. Liczebność ludności Obwodu Irkuckiego oraz Ust-Ordyńskiego Buriackiego Okręgu Autonomicznego z uwzględnieniem wybranych narodowości według spisu powszechnego z 2002 r.

Podmiot administracyjny	Liczba ludności
Obwód Irkucki	2 581 705
	w tym:
Rosjanie	2 320 493
Buriaci	80 565
Ukraińcy	53 631
Tatarzy	31 068
	w tym:
Ust-Ordyński Buriacki OA	135 327
Rosjanie	73 646
Buriaci	53 649
Tatarzy	4 102

Grubszą czcionką wyróżniono ludność tytularną.

Źródło: Всероссийская перепись населения 2002 года, таб. 3: Население по национальности и владению русским языком по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2010 года, т. 4: Национальный состав и владение языками, гражданство, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls [3.12.2012].

Tabela 6. Liczebność ludności Obwodu Czytyjskiego oraz Agińskiego Buriackiego Okręgu Autonomicznego z uwzględnieniem wybranych narodowości według spisu powszechnego z 2002 r.

Podmiot administracyjny	Liczba ludności
Obwód Czytyjski	1 155 346
	w tym:
Rosjanie	1 037 502
Buriaci	70 457
Ukraińcy	11 843
Tatarzy	8 159
	w tym:
Agiński Buriacki OA	72 213
Buriaci	45 149
Rosjanie	25 366

Grubszą cześcią wyróżniono ludność tytułarną.

Źródło: Всероссийская перепись населения 2002 года, таб. 3: Население по национальности и владению русским языком по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2010 года, т. 4: Национальный состав и владение языками, гражданство, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls [3.12.2012].

Przeprowadzone zmiany znalazły uwzględnienie w przeprowadzonym w 2010 r. drugim spisie powszechnym ludności Federacji Rosyjskiej.

Tabela 7. Liczebność ludności Federacji Rosyjskiej oraz Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu (na terytorium Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego) z podziałem na podmioty administracyjne i płeć według spisu powszechnego z 2010 r.

Podmiot administracyjny w 2010 r.	Powierzchnia w tys. km ²	Ludność ogółem	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Federacja Rosyjska	17 098,2	142 856 536	66 046 579	76 809 957
SYBERIA I ROSYJSKI DALEKI WSCHÓD				
1. Uralski OF	1 818,5	12 080 526	5 611 651	6 468 875
Kurgański Obwód	71,5	910 807	418 042	492 765
Swierdłowski Obwód	194,3	4 297 747	1 967 670	2 330 077
Tiumeński Obwód	1 464,2	3 395 755	1 635 963	1 759 792
w tym:				
1. Chanty-Mansyjski OA – Jugra	534,8	1 532 243	750 849	781 394
2. Jamało-Nieniecki OA	769,3	522 904	259 200	263 704
Czelabiński Obwód	88,5	3 476 217	1 589 976	1 886 241
2. Syberyjski OF	5 145,0	19 256 426	8 952 157	10 304 269
Republika Altaj	92,9	206 168	97 454	108 714
Republika Buriacja	351,3	972 021	462 355	509 666

Podmiot administracyjny w 2010 r.	Powierzchnia w tys. km ²	Ludność ogółem	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Republika Tywa	168,6	307 930	145 965	161 965
Republika Chakasja	61,6	532 403	246 885	285 518
Kraj Altajski	168,0	2 419 755	1 117 455	1 302 300
Zabajkalski Kraj*	431,9	1 107 107	529 486	577 621
Krasnojarski Kraj*	2 366,8	2 828 187	1 317 575	1 510 612
Irkucki Obwód*	774,8	2 428 750	1 124 380	1 304 370
Kemerowski Obwód	95,7	2 763 135	1 266 464	1 496 671
Nowosibirski Obwód	177,8	2 665 911	1 238 997	1 426 914
Omski Obwód	141,1	1 977 665	913 129	1 064 536
Tomski Obwód	314,4	1 047 394	492 012	555 382
3. Dalekowschodni OF	6 169,3	6 293 129	3 021 307	3 271 822
Republika Sacha (Jakucja)	3 083,5	958 528	465 906	492 622
Kraj Przymorski	164,7	1 956 497	936 817	1 019 680
Kraj Chabarowski	823,9	1 520 427	723 931	796 496
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Kraj Chabarowski (bez Żydowskiego ObA)	787,6	1 343 869	639 835	704 034
2. Żydowski ObA	36,3	176 558	84 096	92 462
Amurski Obwód	361,9	830 103	393 787	436 316
Kraj Kamczacki*	464,3	322 079	159 642	162 437
Magadański Obwód	1 184,0	207 522	101 713	105 809
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
Magadański Obwód (bez Czukockiego OA)	462,5	156 996	76 395	80 601
Czukocki OA	721,5	50 526	25 318	25 208
Sachaliński Obwód	87,1	497 973	239 511	258 462
1-3. Razem	13 132,8	37 630 081	17 585 115	20 044 966

OA – Okręg Autonomiczny

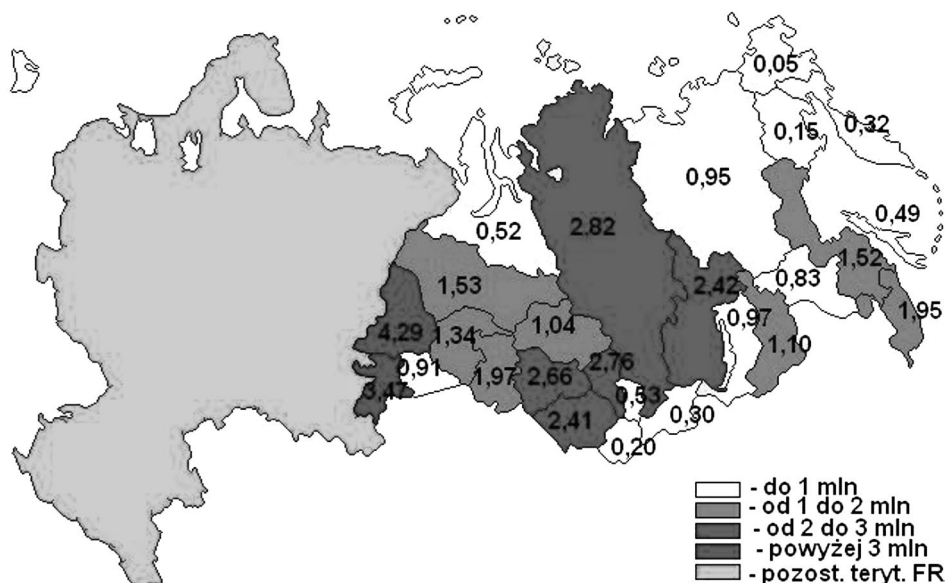
ObA – Obwód Autonomiczny

OF – Okręg Federalny

* Nowy podmiot Federacji Rosyjskiej, utworzony (bądź przekształcony) po 2002 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: a) liczebność ludności, za: Всероссийская перепись населения 2010 года, tab. 4: Численность городского и сельского населения по полу по субъектам Российской Федерации, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol1/pub-01-04.pdf [2.12.2012]; b) powierzchnia w tys. km² (stan na 1 stycznia 2010 r.), za: tab. 1.5: Основные социально-экономические показатели по субъектам Российской Федерации в 2010 г. (Площадь территории (на 1 января 2010 г.), [w:] *Россия в цифрах 2011. Краткий статистический сборник*, Москва 2011, s. 53, 55.

Charakterystyczna wcześniej dla wielu podmiotów Federacji Rosyjskiej przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet uległa niemal całkowitej niwelacji i utrzymała się tylko w Czukockim Okręgu Autonomicznym.

Na mapie podano sumę ludności dla: 1) Kraju Chabarowskiego z Żydowskim Obwodem Autonomicznym, 2) Obwodu Irkuckiego ze zlikwidowanym Ust-Ordyńskim Buriackim Okręgiem Autonomicznym, 3) Obwodu Czytyjskiego ze zlikwidowanym Agińskim Buriackim Okręgiem Autonomicznym, 4) Kraju Krasnojarskiego ze zlikwidowanymi okręgami autonomicznymi, a dla 5) Obwodu Tiumeńskiego w rozbiciu na podmioty administracyjne, podobnie jak dla 6) Obwodu Kamczackiego i 7) Obwodu Magadańskiego.

Mapa 3. Rozmieszczenie ludności na Syberii i Dalekim Wschodzie według spisu powszechnego z 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 8. Liczebność ludności RFSRR oraz Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu (na terytorium Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego) według spisów powszechnych z 1989, 2002 i 2010 r.

Spis 1989 r.	Liczba ludności	Spis 2002 r.	Liczba ludności	Spis 2010 r.	Liczba ludności	Przyrost (+) lub ubytek (-) w okresie 1989–2010
RFSRR	147 021 869	Federacja Rosyjska	145 166 731	Federacja Rosyjska	142 856 536	-4 165 333
SYBERIA I ROSYJSKI DALEKI WSCHÓD						
*/późniejszy Uralski OF	12 525 837	1. Uralski OF	12 373 926	1. Uralski OF	12 080 526	-445 311
Kurgański Obwód	1 103 665	Kurgański Obwód	1 019 532	Kurgański Obwód	910 807	-192 858
Swierdłowski Obwód	4 706 763	Swierdłowski Obwód	4 486 214	Swierdłowski Obwód	4 297 747	-409 016
Tiumeński Obwód	3 097 657	Tiumeński Obwód	3 264 841	Tiumeński Obwód	3 395 755	+298 098
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	W tym:	w tym:	w tym:
1. Chanty-Mansyjski OA	1 282 396	1. Chanty-Mansyjski OA – Jugra	1 432 817	1. Chanty-Mansyjski OA – Jugra	1 532 243	+249 847
2. Jamalo-Nieniecki OA	494 844	2. Jamalo-Nieniecki OA	507 006	2. Jamalo-Nieniecki OA	522 904	+28 060
3. Tiumeński Obwód bez 1-2	1 320 417	3. Tiumeński Obwód bez 1-2	1 325 018	3. Tiumeński Obwód bez 1-2	1 340 608	+20 191
Czelabiński Obwód	3 617 752	Czelabiński Obwód	3 603 339	Czelabiński Obwód	3 476 217	-141 535
**/późniejszy Syberyjski OF	21 068 035	2. Syberyjski OF	20 062 938	2. Syberyjski OF	19 256 426	-1 811 609
Buriacka ASSR	1 038 252	Republika Buriacja	981 238	Republika Buriacja	972 021	-66 231
Tuwińska ASSR	308 557	Republika Tywa	305 510	Republika Tywa	307 930	-627
Kraj Altajski	2 822 092	–	–	–	–	–
w tym:	w tym:	–	–	–	–	–

Spis 1989 r.	Liczba ludności	Spis 2002 r.	Liczba ludności	Spis 2010 r.	Liczba ludności	Przyrost (+) lub ubytek (-) w okresie 1989–2010
1. Kraj Altajski bez G-A OA	2 631 261	Kraj Altajski	2 607 426	Kraj Altajski	2 419 755	-211 506
2. G-A ObA (wchodził w skład Kraju Altajskiego)	190 831	Republika Altaj	202 947	Republika Altaj	206 168	+15 337
Kraj Krasnojarski	3 605 454 (z Chakaskim OA)	Kraj Krasnojarski	2 966 042	Krasnojarski Kraj*	2 828 187	-210 406
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:			
1. Tajmyrski (Dolgano-Nieniecki) OA	55 803	1. Tajmyrski (Dolgano-Nieniecki) OA	39 786			
2. Ewenkijski OA	24 769	2. Ewenkijski OA	17 697			
4. Kraj Krasnojarski bez 1-3	2 958 021	4. Kraj Krasnojarski bez 1-3	2 908 559			
5. Kraj Krasnojarski 1-2, 4 (bez Chakaskiego OA)	3 038 593	5. Kraj Krasnojarski 1-2, 4 (bez Chakaskiego OA)	2 966 042			-210 406
3. Chakaski ObA	566 861	Republika Chakasja	546 072	Republika Chakasja	532 403	-34 458
Irkucki Obwód	2 824 920	Irkucki Obwód	2 581 705	Irkucki Obwód*	2 428 750	-396 170
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:			
1. Ust-Ordyński Buriacki OA	135 870	1. Ust-Ordyński Buriacki OA	135 327			
Kemerowski Obwód	3 171 134	Kemerowski Obwód	2 899 142	Kemerowski Obwód	2 763 135	-407 999
Nowosibirski Obwód	2 778 724	Nowosibirski Obwód	2 692 251	Nowosibirski Obwód	2 665 911	-112 813

Spis 1989 r.	Liczba ludności	Spis 2002 r.	Liczba ludności	Spis 2010 r.	Liczba ludności	Przyrost (+) lub ubytek (-) w okresie 1989–2010
Omski Obwód	2 141 909	Omski Obwód	2 079 220	Omski Obwód	1 977 665	-164 244
Tomski Obwód	1 001 653	Tomski Obwód	1 046 039	Tomski Obwód	1 047 394	+45 741
Czytyjski Obwód	1 375 340	Czytyjski Obwód	1 155 346	Zabajkalski Kraj*	1 107 107	-268 233
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:			
1. Agiński Buriacki Okręg Autonomiczny	77 188	1. Agiński Buriacki Okręg Autonomiczny	72 213			
***/późniejszy Dalekowschodni OF	7 950 005	3. Dalekowschodni OF	6 692 865	3. Dalekowschodni OF	6 293 129	-1 656 876
Jakucka ASRR	1 094 065	Republika Sacha (Jakucja)	949 280	Republika Sacha (Jakucja)	958 528	-135 537
Kraj Przymorski	2 256 072	Kraj Przymorski	2 071 210	Kraj Przymorski	1 956 497	-299 575
Kraj Chabarowski	1 811 828	Kraj Chabarowski	1 627 485	Kraj Chabarowski	1 520 427	-291 401
w tym:	w tym:	w tym:	tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Kraj Chabarowski bez Żydowskiego ObA	1 597 743	1. Kraj Chabarowski bez Żydowskiego ObA	1 436 570	1. Kraj Chabarowski bez Żydowskiego ObA	1 343 869	-253 874
2. Żydowski ObA	214 085	2. Żydowski ObA	190 915	2. Żydowski ObA	176 558	-37 527
Amurski Obwód	1 050 245	Amurski Obwód	902 844	Amurski Obwód	830 103	-220 142

Spis 1989 r.	Liczba ludności	Spis 2002 r.	Liczba ludności	Spis 2010 r.	Liczba ludności	Przyrost (+) lub ubytek (-) w okresie 1989–2010
Kamczacki Obwód	471 932	Kamczacki Obwód	358 801	Kraj Kamczacki*	322 079	-149 853
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:			
1. Koriacki OA	39 940	1. Koriacki OA	25 157			
2. Kamczacki Obwód bez Koriackiego OA	431 992	2. Kamczacki Obwód bez Koriackiego OA	333 644			
Magadański Obwód	555 621	Magadański Obwód	236 550	Magadański Obwód	207 522	-348 099
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Magadański Obwód bez Czukockiego OA	391 687	1. Magadański Obwód bez Czukockiego OA	182 726	1. Magadański Obwód bez Czukockiego OA	156 996	-234 691
2. Czukocki OA	163 934	2. Czukocki OA	53 824	2. Czukocki OA	50 526	-113 408
Sachaliński Obwód	710 242	Sachaliński Obwód	546 695	Sachaliński Obwód	497 973	-212 269
Razem	41 543 877	Razem	39 129 729	Razem	37 630 081	-3 913 796

Powierzchnia w 2002 r. – stan na 1 stycznia 1986 r. – za: tab. 3: Территория, число районов, населенных пунктов и сельских администраций по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2002 года, т. 1: Численность и размещение населения, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/1_TOM_01_03.xls [20.09.2011]; tab. 1.3: Основные социально-экономические показатели по регионам Российской Федерации в 2003 г., (территория тыс. км²) по данным Роскартографии состоянию на 1 января 1986 г., [w:] *Россия в цифрах 2004. Краткий статистический сборник*, Москва 2004, s. 38, 40.

Ogólna liczba ludności RFSRR według spisu z 1989 r. wynosiła 147 021 869, a według spisu z 2002 r. 145 166 731.

OA – Okręg Autonomiczny

ObA – Obwód Autonomiczny

OF – Okręg Federalny

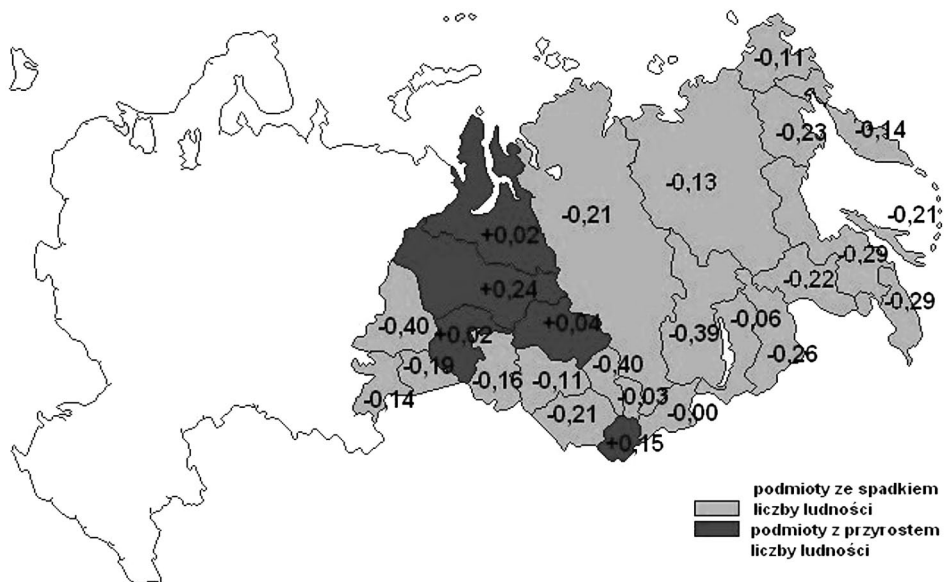
* W 1989 r. wyliczenia poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Uralskiego (Obwód Kurgański, Swierdłowski i Czelabiński) oraz część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Obwód Tiumeński z oboma jego składowymi okręgami autonomicznymi). Dodatkowo w skład Rejonu Uralskiego wchodziły wówczas: Baszkirska ASRR, Udmurtska ASRR oraz Obwód Orenburski i Obwód Permski (z Komi-Permiackim Okręgiem Autonomicznym).

** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły część Rejonu Zachodniosyberyjskiego (Kraj Altajski wraz z Górnoaltajskim ObA oraz obwody: Kemerowski, Nowosybirski, Omski i Tomski) i cały Rejon Wschodniosyberyjski.

*** W 1989 r. wyliczone poniżej jednostki administracyjne stanowiły cały Rejon Dalekowschodni.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: a) Liczebność ludności – Wszzechzwiązkowy spis ludności 1989 r.: tab. 9c: Распределение населения по национальности и родному языку, [w:] Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России. Рабочий архив Госкостата России, http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.xls [6.05.2007] (dane dla 1989 r. bez mniejszych jednostek administracyjnych wchodzących w skład obwodów i krajów). Wszechrosyjski spis ludności 2002 r.: tab. 1.2: Численность городского и сельского населения, мужчин и женщин по субъектам Российской Федерации, [w:] Всероссийская перепись населения 2002 года, т. 14: Сводные итоги, http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_14_02.xls [20.09.2011]; b) Powierzchnia RFSRR i jednostek terytorialnych RFSRR w 1989 r. za: *Административно-территориальное деление союзных республик СССР*, Москва 1987. Powierzchnia RFSRR – s. 23; Buriacka ASSR – s. 29; Tuwińska ASRR – s. 55; Jakucka – s. 64; Altajski Kraj – s. 68; Górno-Altajski ObA – s. 72; Krasnojarski Kraj – s. 78; Chakaski ObA – s. 82; Tajmyrski (Dołgano-Nieniecki) OA – s. 84; Ewenkijski OA – s. 85; Kraj Przymorski – s. 86; Kraj Chabarowski – s. 94; Żydowski ObA – s. 97; Amurski Obwód – s. 99; Irkucki Obwód – s. 134; Ust-Ordyński Buriacki OA – s. 138; Kamczacki Obwód – s. 148; Koriacki OA – s. 150; Kemerowski Obwód – s. 151; Kurgański Obwód – 165; Magadański Obwód – s. 175; Czukocki OA – s. 177; Nowosibirski Obwód – s. 191; Omski Obwód – s. 194; Sachaliński Obwód – s. 224; Swierdłowski Obwód – s. 227; Tomski Obwód – s. 239; Tiumeński Obwód s. 245; Chanty-Mansyjski OA – s. 247; Jamalo-Nieniecki OA – s. 249; Czelabiński Obwód – s. 254; Czytyjski Obwód – s. 258; Agiński Buriacki OA – s. 262.

W sumie w okresie 1989–2010 liczba ludności Rosji (RFSRR/FR) zmniejszyła się o 4,16 mln ludzi, z tego o 3,91 mln na Syberii i Dalekim Wschodzie.

+ – przyrost ludności
 -- zmniejszenie się liczby ludności

Mapa 4. Podmioty Federacji Rosyjskiej na Syberii i Dalekim Wschodzie, które w latach 1989–2010 odnotowały przyrost lub zmniejszenie się liczby ludności w milionach

Źródło: Opracowanie własne.

W okresie 1989–2010 tylko kilka podmiotów Federacji Rosyjskiej na obszarze trzech analizowanych okręgów federalnych odnotowało wzrost liczby ludności. Były to obwody: Tiumeński (z oboma okręgami autonomicznymi) i Tomski oraz Republika Altaj. Pozostałe odnotowały zmniejszenie się liczby ludności. Przyrost był ewidentnie związany z rozwojem wydobywania i przetwórstwa surowców naturalnych w Obwodzie Tiumeńskim (a zwłaszcza w Chanty-Mansyjskim OA – Jugra) oraz w Obwodzie Tomskim, gdzie inwestycje przyciągały szukających zarobku oraz umożliwiały życiową stabilizację.

Tabela 9. Syberyjskie i dalekowschodnie podmioty Federacji Rosyjskiej (na terytorium Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego), które odnotowały wzrost liczby ludności w latach 1989–2010

Podmiot administracyjny	Przyrost ludności w okresie 1989–2010 w osobach
Tiumeński Obwód	+298 098
w tym:	w tym:
1. Chanty-Mansyjski OA – Jugra	+249 847
2. Jamalo-Nieniecki OA	+28 060
3. Tiumeński Obwód bez 1-2	+20 191
Republika Altaj	+15 337
Tomski Obwód	+45 741

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 10. Zmiany liczebności ludności Federacji Rosyjskiej oraz Syberii i rosyjskiego Dalekiego Wschodu (na terytorium Uralskiego, Syberyjskiego i Dalekowschodniego Okręgu Federalnego) w milionach i % według spisów powszechnych z 2002 i 2010 r.

	Ludność w milionach		Ludność w % do ogółu	
	2002 r.	2010 r.	2002 r.	2010 r.
Federacja Rosyjska	145,2	142,9	100	100
w tym:	w tym:	w tym:	w tym:	w tym:
1. Uralski OF	12,4	12,1	8,5	8,5
2. Syberyjski OF	20,1	19,3	13,8	13,5
3. Dalekowschodni OF	6,7	6,3	4,6	4,4
1-3. Razem	39,2	37,7	26,99	26,38

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: tab. 2: Размещение населения по территории Российской Федерации. Численность населения по федеральным округам изменилась следующим образом, [w:] Об итогах Всероссийской переписи населения 2010 года, http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/results-inform.php [3.12.2012].

Rosyjska Syberia i Daleki Wschód stanowią wrażliwe podbrzusze Federacji Rosyjskiej, łącząc ze sobą: słabe zaludnienie z ogromnym potencjałem surowcowo-przemysłowym, z możliwością transferu surowców i produktów przetworzonych na azjatyckie rynki. Jednakże strategicznie istotne będzie dla Moskwy pobudzenie wzrostu demograficznego na omawianym obszarze, gdyż w przeciwnym razie rozwój gospodarczy tych terenów pobudzi napływ siły roboczej lub/i chętnych do znalezienia nowej przestrzeni życiowej i możliwości działalności rolniczej, przemysłowej i handlowej, co może doprowadzić do „derosjanizacji” tych terenów, a w konsekwencji do ich odłączenia się od słabnącej demograficznie i strategicznie Rosji.

SUMMARY

DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE RUSSIAN SIBERIA AND THE FAR EAST IN THE YEARS 1989–2010

The article presents the changes in the population size of the Russian Federation in the vast area of Siberia and the Russian Far East. On the territory of more than 13 mln km² (within the Ural, Siberian and Far East Federal District) population in this period (in the years 1989–2010) declined from 41.54 million in 1989 to 39.13 million in 2002 and 37.63 million in 2010, i.e. during 21 years decreased by 3.91 million people, i.e. about 9.41%! (the population of Siberian Federal District has decreased by 1.81 million and the Far East District by 1.65 million people). In the same period the population of the Russian Federation decreased by 4.16 million people, of which 93.99% were just the people of Siberia and the Far East.

Statistical data are based on the results of censuses conducted in 1989, the last time in the Soviet Union, and in the years 2002 and 2010 in the Russian Federation.